

Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola

ÍTÉLET MAGYARORSZÁGON

**Egy politikailag érzékeny film elkészítése Magyarországon,
rendezői tapasztalataim alapján**

„doktori disszertáció tézisei”

Hajdú Eszter 2016

Témavezető: **Almási Tamás** (DLA) egyetemi tanár

Olyan filmeket szeretek csinálni, de nézni is, amelyek elgondolkodtatnak, provokálnak, amelyek a valóságnak egy olyan szegmenséről beszélnek, amelyeket tabu és feszültség övez. Ezek a témák legtöbbször olyan mélyen rejtőző családtörténeti sérelmeket és sebeket tépnek fel, amelyeknek „kibeszélése” ugyan fájdalmas, viszont elhallgatásuk végzetes lehet. Feszültségben, gyűlöletben élni mindenkinek rossz, és az egyedüli feloldás erre a problémák felszínre hozatala és a párbeszéd.

Különösen nehéz a helyzete a filmkészítőnek, ha olyan témákat keres, amelyeket az aktuális kultúrpolitika el akar hallgatni, vagy amelyeket csak a saját politikai céljainak megfelelő kontextusban akar tárgyalni. Filmjeim többsége romák, zsidók és többségiak feszültséggel teli viszonyáról szól, legtöbbször arról, hogy a rasszizmus és antiszemitizmus hogyan hatja át a teljes társadalmi struktúrát. Az elmúlt évek magyar kultúrpolitikája a társadalomkritikát nem vagy nehezen tűri, és elutasítja, gyakran üldözi azokat a műalkotásokat, amelyek kritizálják a nacionalista szemléletet és a kultúrfölény gondolatát. Filmjeim nagy része pedig ezt teszi, mint például az *Ítélet Magyarországon* című, amely a romák elleni sorozatgyilkosság vádlottjainak bírósági tárgyalásáról szól, akik a Jobbikhoz kötődő Gárda avatásokon vettek részt, a jobboldali, kormányközeli hír médiára hivatkoztak (hír tv), és a „nemzetért, a nemzet védelmében” cselekedtek.

A rasszizmus szívás című vírusmarketing film sorozat, amely mindennapos, többségi rasszista cselekedeteket mutat be, szintén nem simul az elvárt kultúrpolitikai narratívába. Harmadik munkám, amelyről részletesebben szó lesz még a dolgozatban, *A fideszes zsidó*, a nemzeti érzés nélküli anya és a mediáció azzal feszegetett érzékeny kérdéseket, hogy a politikailag kettészakadt Magyarország megosztottságának alapvető, a felszín alatt megbújó valós okait kereste. E filmek elkészítése során nem csak politikai akadályokkal, politikai kontrollal és politikai bosszúval kellett megküzdeni, hanem a nézői, az állampolgári visszajelzések is megosztottak voltak. Egyesek az „egyekbe dicsérnek”, míg mások a „haza ellenségének, hazaárulónak” kiáltanak ki.

Politikai nyomás, finansiális ellehetetlenítés, gyártási nehézségek, rendezői identitás probléma, a filmkészítői magány, tömeggyilkos filmszereplők, súlyos morális döntések- e kérdéseket tárgyalja a *Ítélet Magyarországon* készítéséről szóló disszertációm, saját rendezői tapasztalataim alapján, ismertetve számos rendező véleményét és tapasztalatait az egyes témakörökben.

A disszertáció során végig azokat a szempontokat és tapasztalatokat hangsúlyozom, amelyeket egy politikailag érzékeny film elkészítése magában hordoz Magyarországon. Abban bízom, hogy dolgozatomat ha elolvassa egy hallgató, biztatást nyer a tekintetben, hogy lehetetlen körülmények között is elkészülhet egy film, és ha nagyon hiszünk a filmünkben, az akadályok leküzdhetők!

A dolgozat szerkezete a következő:

Az **első fejezetben** az Ítélet Magyarországon dokumentumfilm kapcsán a film megszületésének előzményeiről és körülményeiről lesz szó. Hogyan alakul ki és mi a személyes indíttatás, a motiváció? Milyen nehézségekbe ütközhet a „tabufeszegetés”? Szó lesz itt a politikai-társadalmi közegről is, amiben a film születik, és arról, hogy mit lehet tenni, ha nem férünk bele filmjeink témájával a „nemzeti kultúrkonceptióba”. Hogyan lehet támogatást szerezni egy ellentmondásos filmre, hogyan tudott elkészülni az Ítélet Magyarországon? Filmkészítők és a dokumentumfilmesek fokozottan küzdenek meg leküzdhetetlennek tűnő akadályokkal diktatórikus, illetve nem demokratikus társadalmakban, amikor egy, a kurzus által nem kedvelt, ellentmondásos témáról akarnak forgatni. Személyes tapasztalataimon kívül beszámolok a dolgozatban például Kim Longinotto és Ziba Mir-Hosseini Válás iráni módra (Divorce Iranian style)¹ című filmjéről,- amelyet egy iráni bíróságon forgattak, és a film három iráni házaspár válását mutatja be, kizárólag a jogi eljárást dokumentálva.

A **második fejezetben** a rendezői koncepcióról lesz szó és a tárgyalótermi dráma műfajáról általában, illetve arról az eszköztárról, amely rendelkezésre áll. A filmkészítői/ rendezői jelenlét hagy-e nyomot a filmen, illetve hogyan változtatja meg a film szereplőinek viselkedését? Részletekbe menően írok arról, hogy az Ítélet Magyarországon dokumentumfilm elkészítésénél milyen akadályokat kellett leküzdni, illetve milyen konfliktusok övezték a filmkészítést. A gyártási nehézségek, a stábbal való együttműködés, a rendezői elszigeteltség és a téma politikai és társadalmi érzékenysége mind emlékezetessé tették a film elkészítését. Az Ítélet Magyarországon olyan politikai, kulturális közegben készült, amelyben aki kritizálja a nemzetet, ellenségnek, „a haza ellenségének” bélyegzik. Mi a megfelelő reakció erre?

¹ Kim Longinotto és Ziba Mir-Hosseini, Divorce Iranian Style, dokumentumfilm, 1998. , www.imdb.com/title/tt0166169/

A harmadik fejezetben a film szereplőit mutatom be. A film szereplői három fő csoportba sorolhatóak; az áldozati oldal, a vádlottak köre és a bírósági, hatósági dolgozók. A három csoport tagjaival való megismerkedés, a rendezői kapcsolat kialakítása eltérő jellegű volt. Miután röviden összefoglalom a sorozatgyilkosság tényeit, a film szereplőivel, az áldozatokkal, a vádlotti körrel és a bírósági és állami alkalmazottakkal kapcsolatos rendezői viszonyomról, és etikai, morális szempontokról, döntésekről írok, valamint néhány számomra nagyon fontos jelenetet kiemelek. Milyen a rendezői viszony a hidegvérű gyilkosokkal? Az áldozat érdekes lehet-e a vásznon? Mi múltott a bírón?

A negyedik fejezet a film formába öntésének, a vágásnak a legfontosabb lépéseiről szól. Hogyan lehet több, mint 3000 órás anyagot 107 percre sűríteni? Melyek voltak a fő dramaturgiai szempontok? Miért döntöttem úgy, hogy a filmben bemutatjuk az öt éves meggyilkolt kisfiú szétlőtt arcáról készült felvételeket? Milyen jeleneteket kellett kihagyni és miért? Hogyan segíti a főszereplő karakterfejlődését a vágás? A vágás etikai kérdéseiről is szó lesz, és ennek kapcsán a manipuláció, a torzítás, az igazság versus hazugság viszonyáról a dokumentumfilmben, egy különleges esettanulmánnyal érzékeltetve a téma komplexitását. Eyal Sivan és Rony Brauman *The Specialist* című, az 1961-es Eichmann per archív felvételeiből szerkesztett tárgyalótermi drámáját azzal vádolták, hogy manipulatív szerkesztése miatt eltorzította és meghamisította a valóságot. Sőt, a rendezőt fel is jelentették a jeruzsálemi államügyészségen történelemhamisítás vádjával.

Az **ötödik fejezetben** a film bemutatóiról lesz szó. Hogyan tudjuk távol tartani magunkat a politikától? Miért fontos ez? És mi van akkor, amikor a politika „házhoz” jön, és nem lehet távol tartani? Ehhez kapcsolódóan részletesebben beszámolok egy kellemetlen incidensről, amelyet a magyar kormány képviselőjében érkező politikusok provokáltak az Ítélet Magyarország berlini filmbemutatóján.

A hatodik fejezet a per médiavisszhangjáról szól, illetve azokról a csúsztatásokról, hazugságokról, amelyek megjelentek és elterjedtek az ügy kapcsán, valamint röviden a film magyarországi médiavisszhangjáról is.

A hetedik fejezet a film nem hagyományos célcsoportoknak szóló vetítéseiről, a pozitív társadalmi változást előidézni kívánó ”outreach” tevékenységről szól az oktatásban, különböző szakmák képviselői számára, roma közösségekben és az európai politikában.